156
-41179

Зоя НЕСТЕРОВА

КИЛ ХУРАЛҪИ

Национальная библиотека ЧР

4-041179

Эпĕ тĕп хуламăрти 1-мĕш номерлĕ гимназире чăваш чĕлхи вĕрентетĕп, ачасене чылай çул ăс паратăп.

Акă ман аллăмра – Зоя Алексеевна Нестерова çыравçăн кĕске калавĕсем. Вĕсене тĕрлĕ ўсĕмри вĕренекенсем вулама пултараççĕ, çыравçăн сăнарлă, яка чĕлхипе çырнă калавĕсем питĕ кăсăклă, ачасене чунлă, ăш-пиллĕ тунинчен ырри мĕн пултăр-ха пурнăçра. Зоя Алексеевна çаксене йăлтах шута илнĕ.

Хальхи 4-мĕш класс кĕнекинчи «Пахчара» юмаха вĕренекенсем питĕ юратса вулаççĕ, ăна Зоя Алексеевна хайланă. Çыравçă нумай пĕлет, [illegible] Шкулта [illegible] çук, вăл [illegible] чăн-чăн çыравçă [illegible] хуракан çын.

Эпĕ Зоя Алексеевна Нестерова [illegible] ўссе çитĕнме пулăшаççĕ, тĕрĕс воспитани параççĕ.

Кĕнеке [illegible] Ачасем вуласа савăнчăр- [illegible]

[illegible] сăвăç.

ВОЗВРАТИТЕ КНИГУ НЕ ПОЗЖЕ
обозначенного здесь срока

М т 3 3835 Т 5000 1989г

Зоя НЕСТЕРОВА

Кил хуралҫи

Шупашкар — 2006

УДК 821.512.111 - 93
ББК 84(2Рос=Чув) 6-4
Н-56

Нестерова З. А.
Н 56 Сторож (сказки и рассказы) Чебоксары, Издательство «Новое время» – 2006. – 24 с.

Ч-41179
НАЦИОНАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА ЧУВАШСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

ПРОВЕРЕНО
20 10

© Нестерова З. А., 2006

КИЛ ХУРАЛÇИ

Упле умӗнче пуçне малти урисем çине хурса пысӑк йытӑ выртать, килкартинче чупкаласа çӳрекен пӗчӗк чӗпсене хуралласа. Акӑ çывӑхри сарай çине хура курак пырса ларчӗ.

– Карр! Карр! Кампур! Пахча хыçӗнче ту-ут-лӑ шӑмӑ выртать. Кайса ил, – карклатрӗ вӑл.

– Мана кайма юрамасть. Эпӗ кил-çурт хуралланӑп, – терӗ йытти пуçне çӗклемесӗр.

– Карр! Карр! – карклатрӗ каллех курак сарай çийӗн сиккелесе. – Ял хыçӗнче йытӑсем çуллӑ какай пайлаççӗ. Сан валли те хӑварнӑ. Кайса ил.

– Мана кайма юрамасть, эпӗ кил-çурт хуралланӑп, – терӗ каллех йытӑ.

Хура курак çывӑхах, сарай хӗрринех пырса ларчӗ.

– Кампурр! Пӑх-ха, курр! Кашкӑр килет!

– Ӑçта? – сиксе тӑрса вӑртах пуçне пӑрчӗ йытӑ.

Çакна кӗтнӗ курак тӳрех чӗпсем патне вирхӗнсе анчӗ.

– Хам! – сикрӗ çавӑнтах кил хуралçи чее ултавçӑ çине. Кӑшт çеç инкеке лекетчӗ çӑткӑн вӑрӑ хурах. Аран вӗçсе çӗкленме ӗлкӗрчӗ.

ПАХЧАРА

Кӗр енне хӗр ача пахчана çырла тӗмӗ лартрӗ. Кунсем кӗскелсе пычӗç, хӗвел ӑшшине çителӗклӗ пами пулчӗ. Шӑннӑ çӗр çине шурӑ юр пӗрчисем вӗлтӗртетсе анма пуçларӗç.

– Ай-яй, сивӗ. Шӑнса вилетпӗр эпир капла, – шухӑшларӗ çырла куракӗ.

– Манран ан хӑра, – терӗ шурӑ юр унӑн симӗс çулçийӗсене тӗплӗн хупласа. – Капла сана Хӗл Мучи те тивеймест, аскӑн çил те лӑскаймасть. Çывӑр, ан кулян.

Çапла хаяр хӗл иртсе кайрӗ. Çырла тӗмӗ хӗвел ӑшшине туйса вӑранчӗ.

– У-у, ҫуркунне ҫитнӗ-ҫке, – терӗ вӑл пуҫне ҫӗр ҫинчен ҫӗклесе. – Халӗ хӑвӑртрах ӳсес те ачасене тутлӑ ҫырлапа савӑнтарас.

Пӑхать хайхи пӗчӗк тӗм – ун йӗри-тавра темӗн чухлӗ ҫум курӑкӗ шӑтса ларнӑ. Вӗсем ытла та васкаса ӳсме тытӑнчӗҫ.

– Пуҫтар ҫулҫусене! Мӗн сарӑлса ларатӑн? Эсӗ ҫеҫ мар кунта, – терӗ пиҫен шӗвӗр йӗппипе пархатарлӑ курӑка тирсе илсе.

– Эсир йӑнӑшатӑр, – сӑпайлӑн хирӗҫлерӗ ӑна ҫырла тӗмӗ. – Ку ман вырӑн. Ҫакӑнта ӳсме мана хӗр ача кӗркуннех лартса хӑварчӗ.

– Ха, лартса хӑварнӑ ӑна, – ҫиллессӗн мӑкӑртатрӗ шурут ҫирӗп тымарӗсене пур еннелле те тӑсса. – Пӗччен мӗн чухлӗ вырӑн йышӑнать.

– Эх, епле ачашласа ӳстереҫҫӗ хӑшӗ-пӗрисене... Пире акмаҫҫӗ те, лартмаҫҫӗ те. Хамӑра хамӑр упрамасан, тахҫанах пӗтмелле, – терӗ мӑян ҫырла курӑкӗнчен хӗвел ҫутине хупӑрлама тӑрӑшса.

– Мӗншӗн ҫаплах ӳпкелешетӗр? – тӗлӗнчӗ ҫырла курӑкӗ. – Эпӗ пӗр усӑсӑр вырӑн йышӑнмастӑп-ҫке. Манӑн ачасем валли тутлӑ ҫимӗҫ ӳстермелле. – Вӑл йӗри-тавра ларакан тем тӗрлӗ ҫумкурӑкӗ ҫине пӑхса илчӗ. – Эсир хӑвӑр мӗн тӗллевпе пурӑнатӑр? Ҫынсене мӗнпе пулӑшас тетӗр?

Ҫак калаҫӑва илтнӗ йытпырши, ҫӗр ҫийӗн ҫӗлен евӗр шуса ҫырла тӗмӗ патнелле ҫывхарчӗ.

– Ман тӗллев сана ҫыхса хурасси, – ҫапла каларӗ те ырӑ курӑка явалаcа та илчӗ.

– Чипертерех пуплеш-ха, йытпырши, – илтӗнчӗ ҫемҫе ачаш сасӑ. – Юрать-и тараватлӑ кӳрше ҫапла хӑратма. Ан тив, вӑл та пурӑнтӑр, – кӑна ҫинҫешке туналлӑ лачака курӑкӗ каларӗ. – Эсӗ, ырӑ кӳршӗм, манран ан шиклен. Мана вырӑн нумай кирлӗ мар. Эпӗ чӑрмантармастӑп, ҫӗр ҫийӗн тӑсӑлса выртатӑп ҫеҫ. Ҫулҫӑмсем те вӗтӗ, хӗвел ҫутине хупӑрлас ҫук.

Сисмерӗ те пархатарлӑ ҫырла тӗмӗ, ӑна пур енчен те тӗрлӗ сӗмсӗр ҫум курӑкӗ хупласа илчӗ. Йытпыршийӗ кунран кун ытларах та ытларах пӑвать; пиҫен йӗппиcем вӗҫӗмсӗр тирсе ыраттараҫҫӗ, лачака курӑкӗн вӗтӗркке ҫулҫисем йӗри-тавра сарӑлса кайрӗҫ, унтан ҫӳлелле кармашма пуҫларӗҫ; шур ут хунав хыҫҫӑн хунав кӑларать. “Пӗтереҫҫӗ кусем мана. Хӗвел

çутине те кураймастăп. Çĕрти нӳрĕке те пĕтĕмпех вĕсем ĕмсе илеççĕ", – шухăшларĕ çырла курăкĕ.

Телее, кĕçех пахчана хĕр ача пырса тухрĕ.

– Ай-уй! – ик аллине шарт çапрĕ вăл çумкурăкĕ айне пулнă çырла тĕмне асăрхаса. Пĕчĕк кĕреçе тытрĕ те пуçларĕ усал харампырсене тăпăлтарма, кăкла-кăкла сирпĕнтерме. Çырла тĕмĕ çăмăллăн сывласа ячĕ, хĕвеле курса симĕс çулçисене ирĕклĕн хаваслăн саркаларĕ.

– Тавтапуç! – пăшăлтатарĕ вăл.

– Çăлăнтăм тетĕн-и пирĕнтен? – юнарĕ ăна çĕрте татăлса юлнă пĕчĕк лачака курăкĕ. – Савăнма иртерех-ха. Пире пĕтерес тесен пайтах тапаланас пулать. Хĕр ачăра малашне те çапла хутран-ситрен çеç ас илсен, пурĕпĕр кунта эпир хуçа пулатпăр, пурĕпĕр тутлă çимĕç туса савăнма памастпăр.

Эсир мĕнле шухăшлатăр, ачасем? Хĕр ача ырă çырла тĕмне çумкурăкран тасатса тăма та манĕ-ши вара?

КИШĔР-МИШĔР

Нăран çинче кишĕр ӳснĕ.

– Йăлăхтарчĕ пĕр вырăнта ларса. Кайса çӳрем-ха. Кӳрше кĕрсе тухам, – шухăшларĕ вăл. Таплаттарчĕ вара хăй çулĕпе. Хирĕç мулкач сиккелесе пырать.

– Эй-ей! Мĕнле тутлă апат киллет, – савăнчĕ Чалăш куç. – Кишĕр-Мишĕр, ăçталла çул тытрăн? – ыйтать вăл çывăхах пырса.

– Купăста инке патне хăнана каятăп-ха.

– Купăста патне? – пушшех хĕпĕртесе ялтах сикрĕ мулкач. – Мĕн чухлĕ апат пулать!

– Кишĕр-Мишĕр мана та пĕрле илсе кай-ха, – ыйтать вăл.

– Атя, кайăпăр, – килĕшет кишĕрĕ.

Утаççĕ хайхисем. Кӳршĕ пахчара Палкан ятлă йытă пурăннă. Мулкач çывхарнине туять те çакă, тытăнать вĕрме

– Хам! Хам!

– Ах, Кишĕр-Мишĕр! – тăпах чарăнать мулкач. – Вăхăт çук манăн хăнасем тăрăх çӳреме. Тепре куриччен! – вăртах çаврăнать те вăрманалла тапса сикет.

ҪӐЛТӐМӐР!

Пилӗк ҫулхи Аньӑпа Лариса выляса-кулса урамран картишне кӗчӗҫ. Кӗҫех крыльца ҫинче Аня асламӑшӗ курӑнчӗ. Аллинче йӑрӑм ҫурӑмлӑ хӗрлӗ кушак ҫури.

– Ме, тыт, – тӑсса пачӗ вӑл ӑна Аньӑна. – Ҫырмана, шыва кайса ярӑр.

Нимӗн те шухӑшламасӑр, ҫаплах савӑнса кулса хӗрачасем анкартине тухрӗҫ, ҫырма еннелле утрӗҫ. Мӗн шухӑшламалла... Аслисене итлес пулать. Мӗн тумаллине вӗсем пурне те пӗлеҫҫӗ. Карта урлӑ каҫрӗҫ. Акӑ вӑл тарӑн ҫырма. Ҫеремленнӗ ҫырансенче ҫӗнӗ симӗс курӑк шӑтма ӗлкӗрнӗ ӗнтӗ. Ҫанталӑкӗ лайӑх, ӑшӑ. Хӗвел хӗртсе пӑхать. Пурҫӑн пек йӑлкӑшакан кӑвак тӳпере пӗр пӗлӗт татӑкӗ те курӑнмасть.

Чӑнкӑ ҫыранран икӗ хӗрача асӑрханса анчӗҫ, шыв хӗррине пырса тӑчӗҫ. Унта пӑтранчӑк ҫурхи шыв шавласа,васкаса юхать. Нихӑҫан та типмест вӑл, анчах ҫулла шывӗ нумай мар. Тӑп-тӑрӑскер, хуллен, кӑмӑллӑн шӑнкӑртатса чупать. Чӑх та утса каҫмалла. Халӗ ирӗлнӗ юр шывӗпе вӑйланнӑскер, вӑл тарӑн, унта кӗме юрамасть, сӗтӗрсе кайма пултарать. Юр та пӗтӗмпех кайса пӗтмен-ха. Унта-кунта ҫырма кукрисенче шурӑ саплӑксем пек курӑнса выртать.

Аня шыв ҫывӑхнех пычӗ те кӑштах малалла ӳпӗнсе аллине вӗҫертрӗ. Шыв юхӑмӗ пӗчӗк кушака самантрах ҫавӑрса тытрӗ, шала-шала илсе кайрӗ.

– Мяу! Мяу! – кӑшкӑрса ячӗ мӗскӗн чӑмакка. Пӗлӗт тӗслӗ кӑвак куҫӗсем хӑраса чарӑлнӑ. Вӑл хӗрачасем ҫине пӑхать, тилмӗрет, чӗнет, ҫӑлма тархаслать. Васкавлӑ шыв хумӗ ӑна е ҫӳлелле ҫӗклет, е аялалла ывӑтать.

– Мяу! Мяу-у!

Такам хыҫран тӗртнӗ пек хӗрачасем сасартӑк хускалчӗҫ, иккӗшӗ те пӗр харӑсах кӑшкӑрса йӗрсе ячӗҫ те сивӗ шыва сирпӗнсе кӗчӗҫ. Маларах тӑракан Лариса аллине тӑсрӗ, ҫӑмламас йӗпе чӑмӑрккана ярса тытса икӗ аллипе те хӑй ҫумне ҫупӑрларӗ, ҫырана сирпӗнсе тухрӗ.

– Ах, мӗскен, мӗскӗн... Шеремет...

Халӗ мӗн тумалла ӗнтӗ, тӑна кӗчӗҫ хӗрачасем. Каялла илсе каяс – асанне ятлама тытӑнать. Кунта хӑварас, пурӗпӗр таврӑнать вӑл. Йӗри-тавра пӑхса илчӗҫ – инҫе те мар ӳпӗнтернӗ

вăлашка выртать. Пĕр-пĕр хĕрарăм килти ăпăр-тапăра чÿхеме илсе килнĕ ĕнтĕ. Лариса пĕр хĕрринчен çĕклесе уçса пăхрĕ, пушах.

– Ак çакăнта, – терĕ вăл.

Чĕтрекен кушак çурине вĕсем вăлашка айне пытарчĕç. Вара каллех тем çинчен хаваслăн пакăлтатса килнелле утрĕç.

Хĕвел каç еннелле сулăнсан Лариса каллех кушак çурине аса илчĕ. Мĕнле-ши вăл унта? Хырăмĕ выçрĕ пулĕ. Холодильникрен кăлпасси кăларса касса илчĕ, хутпа чĕркесе урама тухрĕ. Аня та кунтах.

– Атя кушак çурине кайса пăрахатпăр.

– Атя.

Сиккипех вĕçтерчĕç. Чупса çитрĕç. Валашка вырăнтах – анчах кушак çури çук. Ăçта вăл? Тухса тарма пултарайман.

– Тахăшĕ илсе кайрĕ-ши? – темшĕн пăшăлтатса ыйтрĕ Аня.

– Аха... Çапла. Илсе кайнă, илсе кайнă, – аллине çупса хаваслăн сиккелесе илчĕ Лариса. Ай, савăнăç! Эпир çăлтăмăр! Çăлтăмăр!

АТУСЬПА МАРУÇ

Калав

Пĕр çуллахи кун Аркашпа Анюта килне ашшĕн шăллĕ Хветĕр пиччĕшĕ пычĕ. Пĕччен мар, йытăпа. Йытти пысăк, хĕрлĕ тĕслĕ. Ашшĕ картишĕнче вутă çуратчĕ. Тăванне курсан вăл пурттине каска çине тĕрĕнтерчĕ те хирĕç утрĕ. Пÿрте кĕмесĕр вĕсем сулхăна крыльца çине ларчĕç. Йытти хуçин ури патне тăсăлса выртрĕ. Пилĕк çулхи Аркашпа виçĕ çулхи Анюта, çывăха пыма шикленсе, ун çине аякран пăхса тăчĕç.

– Ну-кă, килĕр-ха кунта, – чĕнчĕ вĕсене ашшĕ.

– Килĕр, килĕр, ан хăрăр. Сире тивмест вăл, – терĕ Хветĕр пиччĕшĕ те йытти çине кăтартса.

Ачасем хăюсăррăн çывхарчĕç.

– Ну, Атусь, паллаш. Малашне пĕрле выляма тивет сире, – терĕ Хветĕр пиччĕшĕ йыттине.

Лешĕ юлхавлăн çĕкленчĕ те Аркашăн хăй енне хăра-хăрах тăснă алă тупанĕ çине малти урине хучĕ. Анюта ашшĕ хыçне пытанса йĕрсе ячĕ.

– Ну-ну, – аллисем ҫине ҫӗклерӗ ӑна ашшӗ. – Атусь – лайӑх йытӑ. Анютӑна юратать вӑл.

Ҫав самантра, пахча алӑкӗ айӗнчен хӗсӗнсе, картишне ула ҫурӑмлӑ Марусь кушак кӗчӗ те васкамасӑр кӗлет еннелле утрӗ.

– Хр-р-р! – картах туртӑнчӗ йытӑ. Ачасем сывласа илме те, куҫ хупма та ӗлкӗреймерӗҫ, тӳрех кушак енне сирпӗнчӗ. Марусь вара... Хӑранипе тапса сикрӗ тетӗр-и ӑна? Ҫук. Йытӑ енне вӑрт ҫаврӑнчӗ те, хӑрушшӑн чӑшлатса, вӑйлӑ тӑшманне пӗррех питӗнчен янлаттарса ячӗ. Атусь каялла сикрӗ. Маруҫӗ вара нимӗн пулман пекех ҫаврӑнчӗ те васкамасӑр хӑй ҫулӗпе уттарчӗ. Намӑсланнӑ йытӑ, ҫынсем умӗнче ятне ярас килмерӗ пулӗ ҫав, хаяррӑн хӑрлашса каллех кушак енне талпӑнчӗ. Маруҫ пуҫне пӗкрӗ, ҫурӑмне пӗкӗ пек аврӗ. Хаяррӑн ялкӑшакан куҫне йытӑ ҫине тӗллерӗ те, ҫивӗч шӑлӗсене йӗрсе иккӗмӗш хут чӑшлатса ячӗ.

– Х-х-х!

Кушаксен сехрине хӑптарма хӑнӑхнӑ пысӑк вӑйлӑ Атусь, ним тума аптраса, пӗр вырӑнта тапӑртатса илчӗ. Вара пуҫне чикрӗ те аяккалла пӑрӑнса утрӗ.

– Ну, куш-ак! – тӗлӗннипе пуҫне сулкаларӗ Хветӗр пичче. – Ну, маттур! Курман эпӗ халиччен кунашкал кушак. Эй, Атусь, кил-ха кунта! Мӗн пуҫна пӑратӑн? Намӑс-и куҫран пӑхма? Ай-яй-яй!

Савӑннӑ Аркаш алӑ ҫупса ячӗ. Анюта тӑчӗ те хаваслannӑ пит-куҫпа пӗчӗк тусӗ хыҫҫӑн пӳрте кӗрсе кайрӗ. Ачасен ашшӗ те мӑйӑх айӗн кӑмӑллӑн кулса илчӗ.

– Ӑслӑ йытӑ, – терӗ хуҫи айӑплӑрах сасӑпа. – Пурне те ӑнланать, хушнине пӗтӗмпех итлет. Пӗр ҫитменлӗх пур – кушака юратмасть. Курать ҫеҫ – хуть мӗнле кӑшкӑр, хуть мӗн ту... Ну... Маруҫ пирки ан шикленӗр... Тивмест вӑл ӑна, тек пымасть ун патне...

Виҫӗ эрне – Хветӗр пиччӗшӗпе инкӗшӗ курортран таврӑниччен – пурӑнчӗ Атусь Аркашпа Анюта патӗнче. Кушакшӑн пулсан – те пур вӗсен килӗнче ҫак чӑрсӑр йытӑ, те ҫук – ҫаврӑнса та пӑхмасть. Ҫӳрет хӑйне кирлӗ пек. Йытти вара – намӑса тӳсеймесӗр-ши, Маруҫа картишӗнче курсанах, ӳплене пытанать, выртать вара ҫывӑрнӑ пек пулса, кури куҫа курмӑш туса.

Вӑт ҫавӑн пек Аркашпа Анютӑн Марусь ятлӑ кушакӗ.

АВТАТТИ КУНĔ

Автатти кунĕ автан ĕçмелĕх шыв курăнсан пахча çимĕç ăнса пулать", – теççĕ. Çапла, çĕр ĕçĕпе пурăннă çын сĕм авалтан Автатти кунне – хальхи календарьпе пуш уйăхĕн вун тăваттăмĕшне – ас туса пурăннă. Мĕншĕн-ши? Мĕншĕн тесен пуш уйăхĕн вун тăваттăмĕшĕнче сивĕ хĕлпе ăшă çур вăй виçме тытăçăва тухаççĕ имĕш. Хăшĕ çĕнтерет – çуллахи çанталăк мĕнле пуласси çавăнтан килет-мĕн.

Ку юмаха мана тахçан асатте каласа панăччĕ. Асатте хăйĕн аслашшĕнчен илтнĕ-и тен. Акă мĕнле пулса иртнĕ çав тытăçу пĕр çул.

Сивĕ Мучи хăйĕн пăр керменне таврăнчĕ те юртан тунă шапшурă кăпка вырăнĕ çине лаплатрĕ, канăçсăррăн çавăрăнкаларĕ, йывăррăн сывла-сывла ячĕ. Хĕвел канăç памасть ăна. Хаяр хĕл ларсан хăйĕн ăшă пайăркисене çĕр çине яма чарăннăччĕ-ха вăл. Халĕ акă Çутă Çуркунне çывхарать. Çавна пула пачах итлеми пулчĕ Сивĕ Мучие сарă Хĕвел. Иртерех тăрать, каярах анса ларать. Кăвак тӳпене çӳлерен çӳлерех хăпарать. Çутă пайăркисене кăна мар, ăшшине те çĕр çине кунран кун ытларах та ытларах ăсатма тытăнчĕ. Кăпка юр сивĕ Мучи юратнă шурă тĕсне çухатрĕ ĕнтĕ, тĕксĕмленсе çӳхелсех пырать. Вырăнăн-вырăнăн ăшша тӳсеймесĕр йĕрсе ярать те, шыв кӳлленчĕкĕсем хăварса пачах çухалать. Анчах Сивĕ Мучи парăнасшăн мар-ха. Ир-каç, Хĕвел инçетри çĕрсем хыçĕнче каннă чух, вăл каллех хăйне вăйлăн туять, яланхи пекех хуçаланма пăхать. Хавшанă юра шăнтса хытарать, çĕнĕрен сапса шуратать, шыв кӳлленчĕкĕсене пăрлантарать, çаралнă йывăç турачĕсене шурă пас пĕрчисемпе хупăрлать, е асар-писер çил кăларса ярать. Кăвак тӳпене хупăрласа вĕçет, ахăрашать, пĕтĕрĕнет вара лешĕ. Тепĕр чух, хĕллехи пекех, урамсенче юр кĕрчĕсем хыва-хыва лартать. Анчах темле тăрăшсан та усси сахал çав. Пĕрре те хăрамасть Сивĕ Мучирен çутă питлĕ Çуркунне, хăвалать ăна çурçĕрелле. Каяс килмест шурă сухаллă Сивĕн темиçе уйăх хуçаланнă вырăнсенчен, тăнчă-тăнчă ывăнать вăл ăшăпа кĕрешсе. Паян акă тӳсеймерĕ, кăштах канам-ха тесе пăр керменне таврăнчĕ. Вăхăт нумай та иртмерĕ, вичкĕн çил вăркăшса кĕчĕ.

– Сивĕ Мучи! Тăр-ха, тăр, – терĕ вăл. – Эсĕ, мĕн, мантăн-им ыран мĕнле кунне?

– Мĕнле кун? – куçне уçрĕ лешĕ.

– Ыран Автатти кунĕ, – пĕлтерчĕ çил.

Çакна илтсен Çурçĕр хуçи ялтах тăрса ларчĕ.

– Ай-яй-яй! Çывăрса юлаттăм вĕт, – шухăшларĕ вăл.

Вăр-вар тумланчĕ: йăлтăр-йăлтăр кĕрĕкне тăхăнчĕ, шап-шурă çĕлĕкне пуçĕ çине пусса лартрĕ, пăр туйине илчĕ те керменĕнчен тухрĕ.

– Эй, сивĕ ачисем! Пысăккисем, пĕчĕккисем! Пурте кунта, ман пата пухăнăр! – чĕнсе илчĕ вăл хăйĕн çарне. – Ыран Автатти кунĕ! Пĕлетĕр-и эсир çакна?

– Пĕлетпĕр! – илтĕнчĕç сасăсем.

– Ас тăвăр, хытă тăрăр. Пĕр ăшă пайăрка та çĕр çине ан ӳктĕр. Вара эпир çу кунĕсене те хамăра пăхăнтаратпăр.

– Çĕнтеретпĕр! Çĕнтеретпĕр! – каллех янраса кайрĕç мухтанчăклă сасăсем.

Ĕнтĕ каç пулчĕ, ялкăш хĕвел çĕр хыçне канма кайрĕ. Сивĕ Мучие çакă çеç кирлĕ. Вăл хулпуççине маттуррăн выляткаласа илчĕ те ĕçе тытăнчĕ. Чи малтан тавралăха çăра тĕтре карса илчĕ. Унтан тĕксĕм йывăç турачĕсем пасарса шуралчĕç. Уйăх çутинче тĕрлĕ тĕспе ялтăртатса çунма тытăнчĕç. Унтан Сивĕ Мучи чӳречесем çине вĕрчĕ, вара вĕсем çӳлтенех шурă ӳкерчĕксемпе тĕрленсе хупланчĕç. Пĕчĕк шыв кӳлленчĕкĕсем шăнса чул пек хытса ларчĕç. Ваксем çутă пăрпа витĕнчĕç. Çулсем пăрлакланчĕç.

Шыв тĕпĕнче çывăракан пулă вăранчĕ те, çуркунне килчĕ-ши тесе çӳлелле çĕкленчĕ, анчах Сивĕ Мучие курса хăвăртрах каялла чăмрĕ, кайăк-кĕшĕк йăвине кĕрсе пытанчĕ. Выльăх-чĕрлĕхе çынсем ăшă витесене хупрĕç, пӳртсенче вутă хутса ячĕç.

– А-а, хăратăр-и? Кăтартăп эпĕ сире çуркунне кĕтме! – шарт çапрĕ савăннă Сивĕ Мучи пăр туйипе. Акă вăл ялтан яла, хуларан хулана çӳрет, туйипе е пӳрт пĕренисене шаккать, е çĕре çапса шартлаттарать.

– Илтетĕн-и, Çуркунне, епле хăватлă эпĕ?

Çĕрĕпе хуçаланчĕ юр сухаллă Мучи, çĕрĕпе хăй вăйĕпе мухтанчĕ.

Çуркуннен ĕçĕ мăй таранах. Çак кунсенчен кăнтăр енчен хура курак вĕçсе килмелле. Ăна кĕтсе илес пулать, ан шăнтăр тесе сивĕ çанталăка кăшт та пулин йăвашлатас пулать. Ăшă енне вĕçсе кайнă ытти кайăк-кĕшĕк те тăван çĕршыва таврăнасшăн

хыпаланать. Йăва çавăрса чĕпсем кăларас пулать, Кăнтăрти çилпе калаçса татăлмалла. Час-часах вĕртĕр ку еннелле. Хальлĕхе çурçĕр çилĕ ытларах хуçаланать-ха кунта. Сивĕ юра çĕр çиййĕнчен тасатмалла. Çитет, тек ўсен-тăрана хупласа ан выртăр. Шыв-шура та пăртан ирĕке кăлармалла. Йывăçсем те тахçанах çуркуннехи ăшша кĕтеççĕ. Вĕсен те папка çурса симĕс çулçисемпе тавралăха илемлетмелле. Çапла, пур çĕре те ĕлкĕрес пулать çуркуннен.Васкать вăл, питĕ васкать. Вăхăт кĕтмест.

– Ырă, çутă Çуркунне! Ыран Автатти кунĕ. Манман-и эсĕ?

– Манман-и?.. Манман-и? – асăрхаттараççĕ ăна пурте: çынсем те, кайăк-кĕшĕк те, йывăç-курăк та. Çук, асрах тытать-ха Ăшă Çур Автатти кунне.

– Хаяр кăçалхи Сивĕ Мучи. Вăйĕ те сахал мар унăн. Çирĕп тăр, ан парăн, – астутарчĕç ăна вăрманти тискер кайăксем те.

– Эпĕ те пĕччен мар. Ман енче асамлă хĕвел. Авă ăшă çил те вĕçсе килчĕ, – лăплантарчĕ тавралăха Çуркунне. – Эсир те мана юрататăр, чĕнетĕр, кĕтетĕр. Çав юрату та мана кĕрешўре вăй парать.

Акă пăрланнă çĕр хыçĕнчен хĕвел çаври кармашса пăхрĕ, "Мĕнле эсир унта? Шăнса вилмерĕр-и?" – ыйтрĕ вăл çутă пайăркисене йĕри-тавра сапаласа ярса.

– Çук, вилмен! Кĕтетпĕр сана. Хăвăртрах çĕклен, – илтĕнчĕ çĕр çинчен.

– Эй, Çуркунне! Автатти кунĕ пуçланчĕ. Атя, тух кĕрешĕве! – каллех шарт çапрĕ туйипе Сивĕ Мучи.

– Халех! – янрарĕ уçă сасă. – Хĕвел! Васка хăпарма. Паян пирĕн çĕр çинче автан ĕçмелĕх шыв кăтартас пулать.

– Илтрĕм. Ăнлантăм, – терĕ те Хĕвел сивĕпе шăнса шуралнă тўпенелле улăхма тытăнчĕ. Ăшă пайăркасем аялалла васкаса чупрĕç. Анчах çитеймерĕç вĕсем çĕр çине. Сыхă тăракан Сивĕ Мучи çарĕ çавăнтах мĕнпур ăшша çавăрса илчĕ. Çакна курса хĕвел тата та çўлерех çĕкленчĕ. Ылтăн пайăркасем ăшăнсах, йышлансах пыраççĕ. Вĕçĕ-хĕррисĕр, çĕршерĕн-пиншерĕн çула картласа тăракан сивĕ вăй çине вирхĕнеççĕ.

Çапла кăнтăрла иртрĕ. Юлашкинчен, хаяр çар сайралма пуçларĕ. Çук, тек вăй çитереймест вăл ăшă пайăркасене тытса чарма. Акă вĕсем çĕр çине персе çитрĕç. Çуркунне вĕсене хапăл тусах кĕтсе илчĕ. Мăнкăмăллăн йăлтăртатса выртакан çĕнĕ юр çине сапаларĕ, шăннă сывлăша, йывăççене пачĕ. Ĕнтĕ выльăх-

чĕрлĕх тĕттĕм витерен хĕвел питтине туха-туха тăчĕ, кайăк-кĕшĕк, турат çинчен турат çине вĕçе-вĕçе, хаваслăн чĕвĕлтетме тытăнчĕ. Чӳрече кантăкĕсем çинчи шурă ӳкерчĕксем çухалчĕç. Сивĕ Мучи вара, вăйсăрланнă çарне пухса, çурçĕрелле чакма пуçларĕ. Шăнса пăрланнă юр та кăпăшкаланса хавшасах пычĕ, юлашкинчен тӳсеймерĕ, – йĕрсе ячĕ. Вара çуртсем çинчен сивĕ çутă тумламсем юха-юхма анчĕç, хĕвел çинче шыв кӳлленчĕкĕсем йăлтăртатма тытăнчĕç. Сивĕ Мучи каллех хăйĕн пăр керменне тарса пытанчĕ.

Çутă Çуркунне ăшшине тараватлăн салатрĕ – кама кирлĕ илĕр, савăнăр!

Ăна саламлама çынсем те урама тухрĕç.

– И-и, автан ĕçмелĕх çеç мар, вăкăр ĕçмелĕх те шыв пур паян, – хаваслăн калаçса илчĕç вĕсем.

Анчах яланах çапла пулмасть çав. Тепĕр чух Автатти кунĕ сивĕ хуçаланать. Пĕр тумлам шыва та кураймастăн ун пек чух пуш уйăхĕн вун тăваттăмĕшĕнче тулта. Савăннă Сивĕ Мучи çавăн пек çул Çурçĕре кайса пытаннинчен хăйĕн çарне çуркуннехи, çуллахи кунсем çийĕн салатать тет. Çӳреççĕ тет вара сивĕ ачисем ăшă çанталăка пăсса. Хĕвел хĕртсе пăхать пулин те, е сивĕ çил вăркăшса вĕрет, е сивĕ çумăр çуса каять. Ӳссе савăнтараймасть вара пахча çимĕç çынсене. Хăяр çук, вăл çитĕнеймесĕрех кукăрăлса саралса ларать, помидор хуралса çĕрме тытăнать.

Çапла, çулла пахча çимĕç ăнасси Автатти кунĕ ăшă е сивĕ пулнинчен килет теççĕ. Тен, ĕненместĕр эсир çавна? Апла пулсан хăвăр сăнаса пăхăр.

ÇĔНĔ ÇУЛ КАÇĔ

Сĕм вăрманта, пысăк çавра уçланкă çывăхĕнче ӳсекен йывăçсем хушшинче пĕр хĕллехи ир çакăн пек калаçу пуçланнă:

– Кĕçех Çĕнĕ çул çитет. Уяв йĕркелесчĕ, – тенĕ çамрăк Вĕрене юнашар ларакан йăрăс Хурăна.

– Эпĕ те çавăн çинчен шухăшлатăп, – хуравланă лешĕ. – Ах, уяв! Илемлĕ юрă, вăйă-кулă. Мĕн тери лайăх! Çапах пурте пирĕнтен килмест-çке. Чăрăшсем мĕн тейĕç-ши?.. Малтан çавсемпе калаçса пăхас пулать.

– Уявне хаваслансах йĕркелĕттĕмĕр-ха, – сăмах хушнă чăрăшсенчен пĕри. – Анчах тăхăнма çĕнĕ тум кирлĕ-çке. Унсăрăн Хĕл Мучи кăмăлсăрланма пултарать. Эй, сивĕ çил! Çитет сана усăсăр вăркăшса çÿреме. Вĕç-ха малалла, кала юр пĕлĕчĕсене, килччĕр, пулăшччăр пире.

– Юрĕ, – тенĕ те сивĕ çил, çурçĕр еннелле вĕçсе кайнă.

Чăнах та, вăхăт нумай та иртмен, кăвак тÿпене тĕксĕм йывăр пĕлĕтсем хупăрласа илнĕ. Сывлăшра темĕн чухлĕ шурă юр пĕрчи вĕлтĕртетме пуçланă. Симĕс тумлă лапсăркка хырсемпе чăрăшсене шап-шурă пĕркенчĕкпе вите-вите хунă.

– Пирĕн туратсем яка, вĕсем çинче юр пĕрчисем тытăнса тăраймаççĕ. Сивĕ хĕл, тархасшăн пулăш. Пирĕн те Çĕнĕ çула илемлĕ тупма кĕтсе илес килет, – тенĕ ытти йывăççем.

– Юрĕ, юрĕ. Тăхтăр кăштах, – лăплантарнă вĕсене хĕл.

Каç пулсан тавралăха çăра тĕтре карса илнĕ. Ир енне çанталăк уяртнă, сивĕтнĕ. Хĕвел куçне уçса çĕр çийĕн çĕкленнĕ çеç – эй, тĕлĕнтермĕш! – хура вăрман шап-шурă çĕнĕ тумĕпе киленсе, хуллен хумханса ларнине курнă.

– Эй, тавралăх! Манран та парне туян, – тенĕ те Хĕвел çутă пайăркисене çĕр çийĕн сапаласа янă.

– Ах, мĕн тери чипер эпир, – пăшăлтатнă йывăççем. – Мĕн тери чипер.

– Çапла, кĕçĕр Çĕнĕ çул çуралать. Хăвăртрах хатĕрленес пулать, – шавланă йывăççем. – Чăрăшсем, сирĕнтен хăшĕ елка пулас тет?

– Эпир чи илемлине суйларăмăр. Акă вăл, – кăтартнă лешсем ушкăнра тăракан лапсăркка туратлă йăрăс чăрăш çине.

– Хăвăртрах капăрлатас пулать. Елкăшăн шап-шурă тум çителĕксĕр. Ăçтан тупас тетĕр-ха хитре теттесем? Э? – вĕçĕмсĕр чакăлтатма тытăннă чакак вăрăм хÿрине йкăл-якăл вылятса.

– Ман темиçе сапака юлнă туратсем çинче. Татса çакăр, – сĕннĕ Пилеш.

– Эпĕ те çырласене паратăп, – тенĕ Палан.

– Манăн та йĕкелсем пур... Пурне те илĕр...

– Чакак, ăçта çак сан йăву? Унта темĕн чухлĕ йăлтăркка япала пур теççĕ, – хутшăннă калаçăва тин кăна вĕçсе пынă Улатакка.

– Мĕн?! – ялтах сикнĕ çакна кĕтмен чакăлти. – Çапла, пур ман пуянлăх. Эпĕ сирĕн пек ним çук кайăк мар. Тĕкĕр катăкĕ

те пур, çутă кашăк аври те, йăлтăркка тӳме те... Анчах эпĕ ăна хам валли пухнă. Памастăп. Никама та памастăп!

– Юрĕ-çке, юрĕ. Лăплан. Никам та вăйпа туртса илмест сан пурлăхна. Унсăрăнах, пăх-ха, епле капăр халĕ пирĕн елка. Хитре кайăксене чĕнетпĕр. Вĕсем ларсан тата та чиперленет.

Çапла хĕллехи кун вĕçленсе пынă. Хĕвел юлашки хĕрлĕ пайăркисене пуçтарса илнĕ те тĕксĕм çĕр хыçне канма анса кайнă. Тĕттĕмленме пуçланă.

– Епле-ха çутăсăр? Унсăр мĕнле уяв пултăр? Капла пирĕн тум та йăлтртатмасть, – пăлханма тытăннă йывăçсем.

– Эпĕ çутă мар-и вара? – кармашса пăхнă тулли Уйăх. Çĕкленнĕ те кĕмĕл çутине вăрман çийĕн салатнă.

– Ах, уйăх, çăлтăрсем!.. Ку пушшех лайăх, пушшех интереслĕ, – пăшăлтатса илнĕ çамрăк Вĕренепе йăрăс Хурăн.

Ёнтĕ хăнасем пуçтарăнма пуçланă. Чи малтан чакак персе çитнĕ.

– Килеççĕ, килеççĕ, – хашка-хашка чакăлтатма тытăннă вăл. – Мĕнпур вăрмана вĕçсе çаврăнтăм. Пурне те систертĕм. Пурте пĕлеççĕ халĕ уяв пуласса. И-и, ара... Эпĕ пулмасан, кам пулăшатчĕ-ши сире...

Чакак хыççăн ытти кайăксем те вĕçсе килнĕ. Хура-шурă-сарă тумлă кăсăясене, хĕрлĕ пĕсехеллĕ уйăпа, тем тĕслĕ хитре тĕклĕ, капăр шăкăлчипе, пĕчĕк чĕпписене хĕллехи сивĕре кăларма хăраман, йăмăх кĕлетке-çурăмлă, кукăр сăмсана тӳрех елка çине ларма сĕннĕ. Вĕсем хыççăн тĕрлĕ тискер кайăк çурисем те чупса çитнĕ. Икĕ пĕчĕк упа, пурăш, пăши пăрушĕ, кашкăр, мулкач, тилĕ. Малтан вĕсем уçланка тухма вăтанса, пĕр-пĕрне тĕрткелесе тăнă, каярахпа хăюлланнă. Пуçланнă вара хаваслă уяв каçĕ. Кайăксем илемлĕ юрă янăратнă, чакак балалайка каланă, хĕрлĕ тӳпетейлĕ улатакка параппан çапнă. Тăватă ураллă çăмламас пĕчĕк хăнасем те кашни хăй пултарулăхне кăтартма тытăннă: кайри урисем çине çĕкленсе ташланă, пуç хĕрлĕ тăрса утнă, сикнĕ, чăкăл-макăл йăваланнă.

Акă вăрманта унта та кунта шарт та шарт туни илтĕнсе кайнă. Кăна йывăçсем хыпар янă: Çĕнĕ Çул çуралнă! Вăл кунталла килет! Кĕçех шап-шурă вăрăм сухаллă, йăлтркка кăвак кĕрĕклĕ Хĕл Мучи курăннă.

– Çĕнĕ Çул ячĕпе саламлатăп! – тенĕ вăл уçланкă варрине тухса.

– Çĕнĕ Çул ячĕпе! Çĕнĕ Çул килчĕ! – савăннă пурте.

Хаваслă кĕвĕ янăранă, Хĕл Мучи те чăтайман, ыттисемпе пĕрле ташша яра панă. Çапла чунтан хаваслаччă вăхăтра сисмен те – выçă кашкăр сикнĕ тухнă. Çивĕч шăлĕсене шач тутарнă та çăткăн куçĕпе йĕри-тавра пăхса илнĕ. Шавлă уçланкă самантрах шăпланнă. Сехри хăпнă кайăк-кĕшĕк çӳлерех туратсем çине вĕçе-вĕçе ларнă. Тискер кайăк çурисем, çăлăнăç шыраса, Хĕл Мучи патне ыткăннă. Шурă турачĕсене унталла-кунталла сулкаласа савăнакан йывăçсем те пĕр вырăнта хытса тăнă... Мĕн пулĕ ĕнтĕ? Эй, мĕн пулĕ?

– Ан хăрăр! – илтĕннĕ кĕтмен çĕртен хаваслă сасă. Кăвак кашкăр тирĕ шуса аннă та, ун ăшĕнчен, ахăлтатса-кулса, шурă мулкач сикнĕ-тухнă. Вăт мыскараçă! Вара ытти çăмламас хăнасем те кула-кулах çири тирĕсене хыва-хыва пăрахма тытăннă. Кашкăр çури – тилĕ, упа – чĕрĕп пулса тăнă, пурăш тилĕ тирне тăхăннă иккен.

Унтан Хĕл Мучи кĕсйинчен шап-шурă пĕчĕк тутăр кăларнă та ăна силлесе кăпăшка юр çине саркаласа хунă.

– Асамлă çи витти! Пурин валли те тутлă кучченеç кăларса хур! – тенĕ вăл хыттăн. Каланă кăна – темĕн тĕрлĕ апат-çимĕç тухса выртнă.

– Илĕр! Ан вăтанăр! Кама мĕн килĕшет, – тенĕ каллех тарават Хĕл Мучи.

Хăнасен йышĕ ӳссех пынă пулин те, тутлă çимĕç иксĕлмен...

Ир енне тин хăнасем килĕсене саланма пуçланă. Халь кăна вăраннă çиле çеç уяв вĕçленни килĕшмен. Пушанса юлнă уçланка вирхĕнсе кĕрсе, вăл хăйĕн ĕмĕрхи юррине тăсса янă, шăхăрнă, ташланă. Ăна итлесе йывăçсем те унталла-кунталла сулкаланнă. Вĕсен шап-шурă уяв тумĕ, уйăх çутинче кăваккăн йăлтăртатса пĕчĕк юр пĕрчисем пулса саланнă, сывлăшра çаврăна-çаврăна вĕçнĕ.

ХАСТАР МĂРЛУШ

Пурăнать, тет, пĕр килте кушак çури. Хĕрлĕ тĕслĕ çăмламас тумĕ хĕвел çинче кăвар пек йăлкăшать, çилпе вĕл-вĕл тăвать. Çивĕч, çăмăл кушак. Выляс тесен каççах каять, шăшисене кунĕн-çĕрĕн хăвалать. Чупса ывăнсан, арча çине сиксе хăпарса, сехечĕ-сехечĕпе çывăрать.

Ăшĕнче унăн пĕчĕк çеç мотор пур тейĕн, çурăмĕнчен ачашласанах мăрр-мăрр тума тытăнать.

– Ах, Мăрлуш! Чипер пĕчĕк Мăрлуш! – тет пĕррехинче хĕрача, тăватăураллă тусне ачашласа.

Çавăнтан пуçласа кушак çурине пурте Мăрлуш тесе чĕнме тытăнаççĕ.

Пĕррехинче Мăрлуш, шăши тытаймăп-ши тесе, тĕттĕм кĕлете йăпшăнса кĕрет. Пăхать: урайĕнче халиччен курман темĕнле чĕр чун чупкаласа çӳрет. Урисем кĕске, хӳри вăрăм. Куçĕ сăхă, тем шыраса, вĕçĕм унталла-кунталла пăхкалать. Сывлăш çавăрса пăшăлтатрĕ шăши. – Хуçа хĕрĕн юратнă пуканине Йĕкерук хăй шăтăкĕнче тарçăра усрать... Курсан, шелленипе кăшт çеç йĕрсе ямарăм. Тумĕ çĕтĕк-çатăк. Кунĕн-çĕрĕн йывăр ĕçпе асаплантарать, тулли михĕсем, пысăк карçинккасем çĕклет, тем тĕрлĕ апат-çимĕç чыхса тултарнă пӳлмесене тасатса уçăлтарать, нумай пӳлĕмлĕ пӳрте тирпейлет. Пĕчĕк йĕкехӳресене те вăлах пăхать. Чăркăш Йĕкерук вĕçĕмсĕр хирĕлет, ялан мĕнле те пулин кăлтăк тупса кӳрентерме тăрăшать. Хĕнеççĕ ăна, мĕскĕне... Çурисем те амăшĕнчен юлмаççĕ. Çивĕч чĕрнисемпе çара уринчен, аллинчен чĕрмелеççĕ, шĕвĕр шăлĕсемпе çыртаççĕ.

– Ара, Люлю вĕт ку! – тавçăрса илчĕ Мăрлуш, пукане çинчен асăнсанах. – Эпир ăна кунĕн-çĕрĕн шыратпăр. Авă ăçта иккен вăл. Ай-ай-яй!

Ирĕке янă шăши шăтăка тарса кĕрсен, кушак çури тарăн шухăша кайрĕ: “Пуканене çăлас пулать. Анчах мĕнле? Йĕкерук вăйлă. Вăл йытта хирĕç сикме хăрамасть. Эпĕ вара пĕчĕк кушак çури çеç”.

Мăрлуш чи малтан йĕкехӳре çул-йĕрне лайăххрах тĕрĕслеме шут тытрĕ. Мĕн чухлĕ шăтăк! Анчах вăрă-хурах ытларах пĕринпе кăна усă курать. Пахчара, сарай хыçĕнче, пысăк пĕрене выртать. Ун çумĕнче çăра вăрăм курăк ӳсет. Йĕкехӳре çав пĕрене айĕнчи çулпа час-часах тухса çӳрет.

– Юрĕ, – кăмăллăн мăрăлтатрĕ кушак çури, лутра сарай тăррине улăхса. – Кунта эпир сăнав пункчĕ тăвăпăр.

Çав вăхăтрах пĕрене айĕнчи шăтăкран чăнах та çăткăн хурах тухса кайрĕ.

Мăрлуш, сарай çинчен сиксе анса, картишĕнче темĕн шырама тытăнчĕ. Кĕçех вăл çинçе пăралук тупрĕ те унăн вĕçне йĕкехӳре шăтăкĕ çывăхĕнче чавса пытарчĕ, теприне каллех сарай çине улăхса хăй ларнă вырăна çирĕплетсе хучĕ. Унтан кил хуçи

хĕрарăмĕнчен какай татăкĕ ыйтса илсе, ăна шăтăк çывăхне пырса хучĕ, вара хăй татах сарай çине улăхса вырнаçрĕ. Вăхăт нумай та иртмерĕ – шăтăкран пĕчĕк йĕкехӳре курăнчĕ. Ку Йĕкерук ачи ĕнтĕ. Нăш-нăш! шăршларĕ вăл. Какай шăршине сиссе, çамрăк хурахăн вăрăм уссийĕ чĕтренсе илчĕ. Хăрушлăх çинчен шухăшламасăр, Йĕкерук ачи тӳрех аш татăкне илме тăчĕ. Çакна кĕтнĕ Мăрлуш ун çине ялт сикрĕ. Йĕкехӳре куç хупма та ĕлкĕреймерĕ, кушакăн вирлĕ чĕрнисем хушшине çакланчĕ. Ыратнипе, хăранипе вăл çухăрса ячĕ. Мăрлуш сарай çине siксе те хăпарчĕ. Ак хайхи Йĕкерук хашкаса чупса çитрĕ. Ывăлĕ кушак чĕрнийĕсем хушшинче тапăлтатнине курсан, унăн пĕтĕм кĕлетки-çурăмĕ чĕтресе кайрĕ, пĕр хушă вăл сывлайми пулчĕ.

– Халех янă пултăр! – хăрăлтатрĕ Йĕкерук хаяррăн. Çивĕч чĕрнисемпе пĕренесенчен çаклатса вăл сарай çине улăхма тăчĕ.

– Эй, кĕске ура! Ăçта тапăлтататăн? – тăрăхларĕ Мăрлуш, Йĕкерук çине çӳлтен аялалла пăхса. – Ăсу пулсан, ан каялла. Итле эпĕ каланине.

Мĕн тăвăн? Йĕкехӳре аялалла лӳпперрĕн сикрĕ.

– Эсĕ ман юратнă тусăн пуканине вăрласа кайнă, ăна тарçăра асаплантарса усратăн. Ачуна çăлас тетĕн пулсан, халех тавăрса пар.

– Пустуй сăмах. Нимĕнле пукане те çук ман патăмра, – пӳлчĕ ăна Йĕкерук сиввĕн.

Мăрлуш чĕнмерĕ, çивĕч чĕрнисене кăна кăштах пăчăртарĕ. Пĕчĕк йĕкехӳре каллех турткалашма, çухăрашма тытăнчĕ.

– Юрĕ... Килĕшетĕп, – терĕ Йĕкерук, çури çуйăхнине тек тӳсеймесĕр. – Анчах асту, усал кушак çури, улталама ан шутла...

– Ман сăмах çирĕп, – терĕ Мăрлуш мăнаçлăн.

Йĕкерук тĕттĕм шăтăка чăмрĕ те кĕçех пуканене илсе тухрĕ.

Мăнтарăн Люлю! Епле улшăнса кайнă вăл! Кăпăш çӳçĕ тирпейсĕррĕн сапаланнă, халĕ кăна çурăлакан чечек евĕр илемлĕ сăнĕ шурăхса тĕксĕмленнĕ, алли-ури çинче темĕн чухлĕ суран.

Çакна курсан, Мăрлуш куçĕсем хаяррăн ялкăшрĕç.

– Мĕншĕн çĕтĕк-çатăк тум ун çийĕнче? – хăйăлтатрĕ вăл, усал пусмăрçă çине кĕç-вĕç сиксе ларас пек пăхса. – Халех унăн илемлĕ тумне тупса пар.

4-41179
НАЦИОНАЛЬНАЯ
БИБЛИОТЕКА

Йĕкерук каллех шăтăка кĕрсе çухалчĕ те ним чĕнмесĕр пуканен пурçăн кĕпине курăк çине илсе тухса хучĕ.

– Пар ывăлăма, мĕн тытса тăратăн тата? Яр!

– Халех, – терĕ Мăрлуш юриех васкамасăр. – Тӳсĕмлĕрех пул. Манăн каламалли татах пур... Пăх-ха, куратăн-и çак пралука? Ăçта пулĕ тетĕн эсĕ унăн тепĕр вĕçĕ? Шăп сан йăву айĕнче. Кăшт çеç туртас пулать... Чухлатăн-и вара мĕн пуласса?.. А-а, пĕлетĕн апла. Кунти вырăнсенчен тухса тасалма сана çур сехет паратăп. Итлемесен, йăву та, ачу-пăчу та пĕтĕмпех татăкăн-татăкăн сирпĕнсе арканаççĕ... Анчах асту, Йĕкерук, çыртса татма ан шутла... Асăрхаттаратăп.

Çапла каларĕ те Мăрлуш йĕкехӳре çурине чĕрне хушшинчен кăларчĕ. Лешĕ сарай хĕррине чупса пырса тӳрех амăшĕн ытамне кĕрсе ӳкрĕ. Йĕкерук ăна пĕр-икĕ хут çатлаттарса илчĕ те хăвăртрах шăтăкне тĕртсе кĕртсе ячĕ.

– Асту, Мăрлуш, – юнарĕ вăл, çивĕч шăлĕсене усаллăн йĕрсе. – Кăтартăп-ха эпĕ сана. – Вăл вăртах пăрăнчĕ те симĕс курăк ăшĕнче çухалчĕ...

Тавралăх шăплансан, Шăшикке хăйĕн шăтăкĕнчен йăпăртатса тухрĕ.

– Хе-хе, – хаваслăн сиккелерĕ вăл. – Вăт телей! Эсĕ кунтан кайсан, и-и-и, мĕн чухлĕ пурлăх юлать... Çулу çăмăл пултăр, кӳршĕм... Ха, – терĕ вăл тепĕр самантран ĕнсине хыçкаласа. – Эпĕ, пĕчĕк шăши, Мăрлуш тусĕн юратнă пуканине асапран çăлтăм-çке. Çавăнпа вĕсен мана ĕмĕр тăршшĕпе тав туса пурăнмалла. Ăçта кайса çухалчĕ çав кушак çури? Калаçас пулать манăн унпа. Тек нихçан та тивместĕп тесе хут çырса патăр. Мана та, ачасене те... Унсăрăн... – Шăшикке хăй патне йăпшăнса пыракан кушак çурине асăрхарĕ те вĕлт кăна тарса пытанчĕ.

Чăнах та, çав кунтан пуçласа йĕкехӳре ашкăнма пăрахрĕ. Инçете тарчĕ пулас – тек ун çинчен сас-хура илтĕнмерĕ.

Хĕрача пукане тупăннăшăн питĕ савăнчĕ. Ăна шыва кĕртсе таса тум тăхăнтартрĕ, суранĕсене эмеллесе таса вырăн çине выртаттарчĕ.

– Çывăр. Хăвăртрах сывал, – пăшăлтатрĕ вăл. – Тек эпĕ сана нихăçан та çапла пĕччен пăрахса хăвармăп... Мăрлуш тусăм! – кушака урайĕнчен çĕклесе çупăрларĕ хĕрача. – Эсĕ мана нимĕн те пĕлмест тетĕн пулĕ-ха. Эпĕ пĕтĕмпех пĕлетĕп. Мана Люлю

каласа пачӗ. Эсӗ питӗ ӑслӑ, питӗ ырӑ кушак ҫури. Тавтапуҫ сана пуканене ҫӑлнӑшӑн.

– Мӑрр! Мӑрр! – терӗ Мӑрлуш ачашланса. – Мӗн калаҫмалли пур ун ҫинчен. Туссене пулӑшма эпӗ яланах хатӗр.

* * *

Усал Йӗкерука хуса янӑранпа ҫулталӑк ҫитрӗ. Ҫак вӑхӑтра пӗчӗк Мӑрлуш ӳссе тӗрекленчӗ, ҫитӗннӗ кушаксен шутне кӗчӗ. Унчченхи пекех вӑл ҫивӗч, ҫӑмӑл, халӗ те кил хуҫи хӗрачипе туслӑ. Кӗҫех тахҫан йӑва ҫавӑрнӑ кил-ҫуртран Шӑшиккен те тухса тарма лекрӗ.

– Пурӑнма май ҫукчӗ. Чӳречерен пуҫа кӑларса пӑхма хӑракан пултӑм. Пур ҫӗрте те Мӑрлуша кураттӑм, – каласа парать, тет, шӑши кӳршисене ҫӗнӗ вырӑнта.

Анчах кил-ҫурта харам пырсенчен тасатрӗ пулин те, Мӑрлуш лӑпланса лармасть, кӑнтӑрла та, ҫӗрле те тимлӗ вӑл.

Нумай пулмасть кӑнтӑрлахи апат хыҫҫӑн Мӑрлуш картишне тухрӗ. Ампар айне, мӗнпур ҫурт-йӗре кӗре-кӗре тӗрӗслерӗ те кӑшт канма тесе хӗвел ӑшшине выртрӗ. Ҫуллахи кун янкӑр уяр, ӑшӑ. Ҫывӑхрах чӑхсем какалаҫҫӗ. Автанӗ те инҫе мар, тислӗк купи патӗнче тем шырать. Кунтах чӑх чӗпписем шиплетсе чупкалаҫҫӗ. Амӑшӗ те ҫывӑхрах ачашшӑн кӑлӑклатса ҫӳрет, айван ачисене пурнӑҫ йӗркине вӗрентет.

Хӗвел ҫутинчен куҫне хӗссе, Мӑрлуш кӑн-кӑвак тӳпенелле пӑхса илчӗ. Ҫӳлте, пуҫ ҫийӗнче, ҫуначӗсене икӗ енне сарса, хурчкаваскамасӑр ярӑнса вӗҫет. Картишӗнче мӗн пуррине ҫивӗч куҫӗпе сӑнать.

“Епле илемлӗн вӗҫет, – шухӑшларӗ Мӑрлуш. – Хам ӗмӗрте пӗрре те пулин ҫавӑн пек ҫӳле ҫӗкленсе курасчӗ. Шел, ҫунатӑм ҫук”.

Ҫапла шухӑшларӗ те тепӗр аякӗ ҫине ҫаврӑнса выртса куҫне хупрӗ. Кӑтӑш пулнӑччӗ кӑна, сасартӑк чӑхсем шуйханса кӑтиклетни хӑлхана пырса кӗчӗ. Ҫавӑнтах тахӑшӗ ҫухӑрса ячӗ:

– Хурах! Пулӑшӑр! Пулӑшӑр!

Мӑрлуш сиксе тӑчӗ. Мӗн пулнӑ? Кама пулӑшмалла? Пӑхать – картишӗнче чӑхсем те, автан та ҫук. Халӗ кӑна чӗпсем чупкаласа ҫӳренӗ вырӑнта пысӑк кайӑк ҫапкалашать. Ун умӗнче чӗп амӑшӗ тапӑлтатать. Ҫуначӗсене сарнӑ, тӗкне тӑратнӑ, куҫӗ хӗрелсе кайнӑ, сиксе тухас пек хӑрушшӑн ялкӑшать.

– Хурах! Пулӑшӑр! Пулӑшӑр! – вӗҫӗмсӗр ҫухӑрать чӑх вӑйлӑ тӑшманне хирӗҫ сиксе.

Хастар чёреллё Мăрлуш çакна тек лăпкăн пăхса тăма пултараймарĕ. Чăх-чĕппе сыхласси, паллах, кушак ĕçĕ мар. Çапах тăван картишĕнче темиçе утăмра усал хурах пуçтахланнине епле чăтăн? Айăпсăр чĕпсене те шел. Авă епле хăраса ўкнĕ вĕсем, мĕскĕнсем...

Мăрлуш куçĕсем йăлкăшса илчĕç. "Ах, путсĕр! Вăт çăткăн!" – шухăшларĕ кушак. Урисене пĕр çĕре пуçтарса, хăлхине хĕстерсе, вăл çĕр çумне лăпчăнчĕ.

Хурчка, чăхха вăйлă кăкăрĕпе тĕрте-тĕрте ярса, чĕп патне ыткăннăччĕ кăна, шăп çав вăхăтра х-х-х! тесе Мăрлуш кайăк çурăмĕ çине сикрĕ.

Çакна кĕтмен хурчка каялла талпăнчĕ, ыратнине тўсеймесĕр, темиçе хутчен туртăнкаласа сиккелесе илчĕ. Çапах сăхас шутпа кукăр сăмсине кушак енне пăрчĕ. Мăрлуш хăйне кўрентерме памарĕ, малти урине вĕçертрĕ те хурчкана пуçĕнчен ыратмаллах чавса илчĕ. Çăлăнма хăтланса, кайăк çуначĕсене сулкалама тытăнчĕ те сывлăшалла çĕкленчĕ.

"Ай, эпĕ те вĕçетĕп!" – шухăшласа илчĕ Мăрлуш чылаях хăраса.

Чи малтан вĕсене урамра вылякан ачасем асăрхарĕç.

– Пăхăр-ха, пăхăр! Хурчка кушака çуначĕ çине лартса таçта илсе каять! – тĕлĕнче кăшкăрчĕ пĕри.

– Ай-уй! Чăнах та! – сасă пачĕç çитĕннĕ çынсем те.

– Мăрлуш вĕт ку! Мăрлуш! Мăрлуш! – кăшкăрчĕ пĕчĕк тусĕшĕн хăраса ўкнĕ хĕрача.

Анчах кушак ăна илтмерĕ, кайăк ўт-тирĕнчен тата çирĕпрех тытрĕ çеç. Çăткăн кайăк кушака çурăмĕ çине лартса ярăнтарнине кĕçех пĕтĕм ял хаваслăн сăнаса пăхса тăчĕ.

Хурчка тек тўсеймерĕ, ял хыçĕнчи çырма урлă аран-аран вĕççе каçрĕ те сухаланă çĕр çине анса ларчĕ.

Калама çук хăранă Мăрлуш пĕр самант та тăхтамарĕ, чĕрнине вĕçертрĕ те, хăйне такам ывăтса янă пек, тарăн çырма тĕпнелле вирхĕнчĕ.

"Вĕççе куртăм! – савăнса шухăшларĕ вăл, хăрани иртсе кайсан. – Çўлтен аялалла пăхма хăрушăрах та, анчах пурпĕр лайăх. Мĕнпур яла тĕлĕнтертĕм. Пирĕн картишне урăх анмĕ ку хурчка".

Лапсăркка хĕрлĕ тумне шăлса якатнă хыççăн Мăрлуш васкамасăр килнелле утрĕ.

Паттăр кушака картишĕнче хапăл тусах кĕтсе илчĕç. Хурчкаран ампар айне кĕрсе тарнă кĕрнеклĕ автан, хĕрлĕ киккирикне айăплăн силлесе, Мăрлуш умĕнче хăюсăррăн пуçне тайрĕ те тулă пĕрчи пырса хучĕ. Анчах хастар кушак хăравçă çине çаврăнса та пăхмарĕ, кăпăшка илемлĕ хӳрине мăнаçлăн çĕклесе иртсе кайрĕ.

Чĕп амăшĕ Мăрлуша хаваслăн кăлăклатса тав турĕ. Пĕчĕк чĕпсем хăйсене вилĕмрен хăтарнă хастар кушак умĕнче, салтаксем пек, пуçĕсене маттуррăн çĕклесе, урисене çирĕппĕн пусса ута-ута иртрĕç.

– Мăрлуш! Мăрлуш таврăнчĕ! – илтĕнчĕ çав самантрах хаваслă сасă. Картишне чупса кĕнĕ хĕрача кушака йăтса илсе хăй çумне çупăрларĕ.

– Кала-ха, тархасшăн, мĕнле хăрамарăн эсĕ çавăн пек çăткăн, вăйлă кайăк çине утланса ларма? – ыйтрĕ вăл.

– Мăрр, мăрр, – терĕ лешĕ ачашланса, – пĕчĕк чĕпсене хӳтĕлерĕм... Тата вĕçсе курас килчĕ...

КАМ ЭСĔ?

Мăр-Мăр ятлă кушак пысăк, çӳллĕ çуртра, ăшă, çутă хваттерте пурăнать, тутлă çиет, çемçе вырăн çинче çывăрать. Пурнăç лайăх. Ирĕке тухса çӳреме май пулсан тата та лайăххрахчĕ те... Кичемрех çав. Кăлармаççĕ ăна хуçисем хваттертен, инкек-синкек пуласран шикленеççĕ. Çавăнпа Мăр-Мăр чӳрече янахĕ çине сиксе хăпарать те çутă кантăкран сехечĕ-сехечĕпе тулалла пăхса ларать.

Унта пачах урăхла пурнăç. Çынсем вĕçĕмсĕр каллĕ-маллĕ куçкалаççĕ, ача-пăча шавласа чупать, машинăсем кĕрлесе иртеççĕ. Кунтан, вун улттăмĕш хутран инçете тăсăлакан хула çурчĕсем те лайăх курăнаççĕ. Тĕрлĕ вĕсем: пĕрисем, юпа евĕр, çӳллĕ, ансăр, теприсем вăрăм, лутака. Перелле уçă хир сарăлса выртать, çĕрпе пĕлĕт пĕрлешнĕ çĕрте симĕс вăрман тăсăлать.

Акă хуçа хĕрарăмĕ ĕçрен килчĕ. Аллинчи сумкине урайне лашт пăрахрĕ те тепĕр пӳлĕм алăкĕ хыçĕнче çухалчĕ. Аякĕ çине йăваннă сумкăра вара пĕчĕк чĕрчун курăнчĕ. Малтан пуçне кăларчĕ, шиклĕ куçĕпе йĕри-тавра пăхса çаврăнчĕ, хăлхине выляткаласа илчĕ, унтан урайне ялт сикрĕ. Хыçалти урисем

çине çĕкленсе малтисене кăшт-кашт сăтăркаларĕ, тĕксĕм кăвак кĕрĕкне якатрĕ, вăрăм хӳрине выляткаласа илчĕ.

Мăр-Мăр ун çине хускалмасăр, шăппăн пăхса ларчĕ.

– Эсĕ кам? – ыйтрĕ вăл юлашкинчен, чӳрече янахĕ çинчен сиксе анса.

Çакна кĕтмен чĕрчун шартах сикрĕ.

– Эпĕ... Эпĕ...

Урăх вăл нимĕн те каламарĕ, мĕнпур кĕлеткипе чĕтресе Мăр-Мăр çине куçне тĕллерĕ çеç. Çапла вĕсем кĕске вăхăт пĕр-пĕрин çине тинкерсе пăхса ларчĕç.

– Ан хăра, ан хăра, – терĕ Мăр-Мăр.

Вăл кĕтмен хăна çывăхнех куçса ларчĕ те малти урипе ăна пуçĕнчен хуллен ачашласа илчĕ. – Атя туслашатпăр. Эпĕ кушак Мăр-Мăр. Эсĕ кам?

– Эпĕ... Эпĕ, – терĕ каллех палламан чĕрчун, чĕтреме чарăнмасăр.

– Ай-у-уй! – илтĕнсе кайрĕ çав самантра тĕлĕннĕ сасă.

Пӳлĕме кĕнĕ хуçа хĕрарăмĕ куçне чарса пăрахса пĕчĕк чĕрчун çине тĕллерĕ.

– Ай-уй! Ăçтан, мĕнле майпа лекнĕ эсĕ кунта?

Йăпăр-япăр хӳринчен ярса тытрĕ те урама тухмалли алăк енне васкарĕ.

– Коля! Микула! Эсĕ цирк валли шăши кирлĕ теместĕнччĕ-и? – илтрĕ Мăр-Мăр уçă алăкран. – Акă, ме!

“Шăши теççĕ апла ку чĕрчуна. Ха... шăши, – шухăшларĕ кушак, диван çине сиксе хăпарса. – Тахçан, такамран илтнĕ пек туйăнать çак сăмаха. Аннерен марччĕ-ши? Çук, Ас тумастăп. Маннă”, – вăл пуçне, урисене пĕр вырăна çавăрса хучĕ те куçне хупрĕ.

АВТАНПА ТИЛĔ

Ферма киртишĕнче темĕн чухлĕ чăх-чĕп çӳрет. тул енче çӳллĕ карта хыçĕнче сарă тилĕ йăпшăнса пырать. Шĕвĕр сăмсине унта-кунта тĕрткелесе пăхать, анчах ниçта та кĕмелли çук.

Акă хӳме çине автан вĕçсе ларчĕ, çуначĕсене çат-çат-çат! çапрĕ те янравлăн юрласа ячĕ.

– Ки-ки-ре-к-у-у-у!

– Ах, автан тус, – йăпăртатса пычĕ ун патне тилĕ. – Сассу ытла та хăватлă санăн. Вăйлă пулас эсĕ. Ан кунта, пĕрле выльăпăр.

– Вăхăт çук манăн санпа выляма. Эпĕ Хураçкă тусăма чĕнетĕп. Вăл паян ирех вăрмана тилĕ тытма кайрĕ. Ки-ки-ре-ку-у-у! – каллех хыттăн янравлăн кăшкăрчĕ автанĕ. Çакна илтсен чее тилĕ вĕлт! çаврăнчĕ те тарăн çырма еннелле вĕçтере пачĕ.

Тупмалли

Кил хуралçи 3
Пахчара 3
Кишĕр-мишĕр 5
Çăлтăмăр! 6
Атусьпа Маруç 7
Автатти кунĕ 9
Çĕнĕ çул каçĕ 12
Хастар Мăрлуш 15
Кам эсĕ? 21
Автанпа Тилĕ 22

Зоя Алексеевна Нестерова
Юмахсем

Редактор **Э.И.Патмар**
Набор, макет и оформление **А.Г.Сидорова**

Халăх ăс-хакăлĕ – Мудрость народная №2(21), 2006
Учредители: Эдисон Патмар, Николай Егоров

Журнал зарегистрирован в Госкомпечати ЧР, Рег. № Ч0279
Адрес редакции: 428010, Чебоксары, ул. Б. Хмельницкого, д.76-9, тел. 35-07-34

Алçырăвĕсене рецензилемеççĕ, тавăрса памаççĕ.

Объем 60x84, усл. печ. л. 1,5 май, 2006г. Тираж 1000

Отпечатано в типографии издательства «Новое время»
г.Чебоксары, ул. Ломоносова, 2. Тел. 46-43-46

Турă панă пилпе

Чăваш çыравçи Зоя НЕСТЕРОВА проза ăсти пулнине пур вулакан та пĕлет пулĕ ĕнтĕ, анчах вăл сăвă та хайланине сахал кам пĕлет, мĕншĕн тесен пичетлемен вĕсене çыравçă ниçта та. «Чун уççийĕсем вĕсем», – тесе калать Зоя Алексеевна хăйĕн сăввисем пирки. Юрă-сăвă этемшĕн яланах самант чун уççийĕ пулнă. Зоя Нестерован та кашни сăвви – уйрăм самант хавхаланăвĕ. Вĕсене çыравçă пĕр хăйшĕн çеç хайлать тесе шутлать. Анчах вĕсемпе паллашсан çав шухăшпа килĕшме çук. Вĕсенче пĕтĕм этемлĕх шухăш-туйăмĕсем те витĕмлĕ ӳкерĕннĕ. Сăвăç (прозаик çеç мар вăл) хăй каларăшле, «Турă панă пилпе» хайланă çак тăпăл-тăпăл чипер сăвăсене, çавăнпа вĕсем кашни вулаканăн чунĕнче ăшă та ырă кăмăл çуратассăн туйăнать.

Зоя Алексеевна НЕСТЕРОВА утас çулсене утса иртнĕ, çитес çула çывхарнă çыравçă. Кăçалхи раштавăн 24-мĕшĕнче унăн пысăк юбилейĕ. Вăл Красноармейски районне кĕрекен Анат Кушар (Кушар Упи) ялĕнче çуралса ӳснĕ. Упири вăтам шкулта вĕреннĕ хыççăн Шупашкарти педагогика институтне кайса кĕнĕ. Унтан вĕренсе тухсан Комсомольски районĕнчи Чурачăк, Шупашкар районĕнчи Шемшер, Красноармейски районĕнчи Упи вăтам шкулĕсенче вырăс чĕлхипе литературине вĕрентнĕ. Унтан çирĕм çул патнелле Магадан облаçĕнче çав предметпах учительте ĕçленĕ. Халĕ Шупашкарта пурăнать. Чăваш Республики писателĕсен Союзĕн, РФ писательсен Союзĕн членĕ. Вăл темиçе кĕнеке авторĕ. Эппин, Турă панă пилĕпе татах та ăнăçлă ĕçлеме ырлăхпа сывлăх та тумхахсăр çул сунар ăна.

Чăваш Республикин писателĕсен ячĕпе
Михаил СТАВСКИЙ критик.